UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 20.06.2024

Kraków, 19 czerwca 2024 r.

Dr hab. Iwona Janowska, prof. UJ
Zakład Języka Polskiego jako Obcego

RECENZJA
rozprawy doktorskiej mgr Kamili Dembińskiej
pt. *Profesjonalizacja kształcenia nauczycieli języka polskiego jako obcego. Świadomość i rozwój kompetencji dydaktyczno-metodycznych u początkujących lektorów języka polskiego jako obcego*,
przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Przemysława Gębala

Wraz ze zmianami społeczno-kulturowymi zachodzącymi w świecie układ ról i funkcji nauczyciela języków obcych zmieniał się i ewoluował na przestrzeni lat. W podejściu komunikacyjnym stał się on organizatorem pracy uczniów współodpowiedzialnych za proces własnej edukacji. W dydaktyce działaniowej zakres kompetencji nauczającego języków obcych znacząco się poszerzył. Jest to osoba kompetentna w wielu dziedzinach, gotowa do przekazywania wiedzy oraz kształcąca umiejętności w bardzo różnych kontekstach, refleksyjna i zdolna do mobilizacji całokształtu zasobów, którymi dysponuje uczeń w celu rozwiązania problemu lub stawienia czoła trudnościom o charakterze językowym kulturowym czy społecznym. Nauczyciel nowej generacji nie jest już kimś, kto zna dobrze język docelowy i działa intuicyjne. A takie podejście do tego zawodu można niekiedy zaobserwować wśród uczących języka polskiego jako obcego, w szczególności w dobie intensywnych migracji, z jakimi mamy do czynienia w ostatnim czasie w Polsce. Niebywały wzrost zapotrzebowania na uczących języka polskiego z jednej strony cieszy, z drugiej zaś ukazuje pewne słabości glottodydaktyki polonistycznej: kształcenie nauczycieli języka polskiego jako nieprymarnego jest zagadnieniem słabo rozwiniętym w literaturze przedmiotu, wymagającym intensywnych działań badawczych oraz konkretnych ogólnopolskich inicjatyw mających na celu przygotowanie regulacji oświatowych w tym obszarze. Tymczasem wzrastająca liczba kursów języka polskiego i coraz większe zróżnicowanie uczących się stawiają wysokie wymagania nauczycielom polszczyzny. Pani mgr Kamila Dembińska w swojej rozprawie doktorskiej trafnie rozpoznała ten właśnie problem i celem swoich badań uczyniła kompetencje, jakie powinien posiadać współczesny

nauczyciel języka polskiego jako obcego. I już na samym wstępie pragnę podkreślić, że recenzowana dysertacja jest dokonaniem nie tylko interesującym, ale też ważnym: mamy bowiem do czynienia z pracą naukową ukazującą aktualne tendencje w kształceniu nauczycieli języka polskiego i zarysowującą palące potrzeby zmian w glottodydaktyce polonistycznej. Doktorantka prezentuje projekt dojrzały, przemyślany i uporządkowany, będący efektem kwerend i badań własnych. Podjęte badania mają wielki sens nie tylko naukowy, bo są rozpoznaniem wybranego fragmentu rzeczywistości z polskiej glottodydaktyki, ale i praktyczny, ponieważ służą udoskonaleniu działań pedagogicznych – mają nachylenie normatywne, wyraźnie sugerują, jak zmieniać rzeczywistość.

OCENA STRUKTURY I TYTUŁU PRACY

Praca wpisuje się w obszar badań pedeutologicznych. Doktoranta poszukuje nowoczesnego i skutecznego modelu rozwijania kompetencji zawodowych i umiejętności nauczyciela języka polskiego jako obcego. Autorka pracy realizuje swoje zamierzenia badawcze w kolejnych częściach rozprawy doktorskiej, która liczy 331 stron, w tym 297 stron tekstu właściwego, 9 stron bibliografii. W końcowej części rozprawy odnajdujemy też spis tabel i schematów (ss. 309-311). Aneks (ss. 313-327) zawiera dokumentację przeprowadzonych badań w postaci: ankiet, instrukcji, przykładowego eseju, zasad kodowania eseju oraz cząstkowych wyników przeprowadzonej procedury badawczej. Pracę kończy streszczenie w języku angielskim.

Recenzowana rozprawa jest zwarta i treściowo spójna. Dzieli się klasyczne na dwie części: pierwsza ma charakter przeglądowy i teoriotwórczy (sekcje 1 – 3), druga zaś prezentuje kontekst, metodologię i wyniki przeprowadzonych badań oraz wnioski i postulaty (sekcje 4 – 6). Między tymi fragmentami pracy zachodzi ścisły związek, poszczególne kroki badawcze mają swoje zakotwiczenie i motywację w części teoretycznej. Ogólnie rzecz ujmując, praca jest prawidłowo skomponowana: rozdziały łączą się logicznie w łańcuch zagadnień, które obejmują całokształt problematyki tworzenia standardów kształcenia nauczycieli języka polskiego jako obcego oraz statusu nauczyciela o tej specjalności w polskim środowisku edukacyjnym. Brak jednak części kończącej dysertację: na stronie 279, po prezentacji postulatów, tekst „się urywa", co nie koresponduje z zasadami tworzenia struktury pracy naukowej.

Tytuł rozprawy zapowiada skonkretyzowany problem badawczy i odpowiada na ogół jej zawartości. Zastanawia jednak użycie w nim sformułowania „początkujący nauczyciele", które nie do końca jest zgodne z rzeczywistością badawczą, bowiem respondentami

w przeprowadzonej procedurze byli także doświadczeni nauczyciele języka polskiego jako obcego (zob. np. ss. 185, 252).

MERYTORYCZNA OCENA PRACY

Rozważania zawarte w pierwszym rozdziale rozprawy to próba zarysowania szerokiego kontekstu dociekań i badań nad osobą uczącego. Doktorantka charakteryzuje sylwetkę nauczyciela na tle koncepcji pedagogicznych, bardzo ważnych dla rozwoju dydaktyki języków obcych. Pani mgr Kamila Dembińska omawia role i zadania nauczyciela w podejściach behawiorystycznym, kognitywnym oraz konstruktywistycznym, poświęcając – i słusznie – wiele miejsca na szczegółowe przybliżenie tej ostatniej koncepcji, inspirowanej teoriami Jeana Piageta, Lwa Wygotskiego, Jerome'a Brunera, Johna Deweya, a także ideami m. in. Janusza Korczaka czy Marii Montessori. Ten nurt myśli pedagogicznej odwołuje się do różnorodności myśli człowieka, sposobów poznawania i rozumienia; jest to swego rodzaju pedagogika rozumowania opartego na refleksyjności, którą z powodzeniem wdraża się do procesu kształcenia nauczycieli, i która staje się dla Doktorantki podstawowym punktem odniesienia w dalszych analizach i badaniach własnych.

Kolejną płaszczyzną rozważań w części przeglądowej rozprawy są współczesne koncepcje kształcenia nauczycieli. Autorka pracy prezentuje schematy stworzone przez badaczy z Polski (A. Kotusiewicz i H. Kwiatkowska), ale przede wszystkim eksponuje koncepcje zaczerpnięte z literatury tematycznej o zasięgu międzynarodowym (J. Delors, D. Fisch, A. Combs, S. Corey, D. Kolb, D. Schön, M. Wallace, A. Feldman). Wybór zaprezentowanych modeli wyraźnie pokazuje konstruktywistyczne „preferencje" Doktorantki odnośnie do kształcenia nauczycieli polszczyzny, co w sposób eksplicytny Autorka pracy wyraża w sekcji podsumowującej rozdział drugi pt. „Autorski konstruktywistyczny model kształcenia nauczycieli języka polskiego jako obcego". Dla Pani Kamili Dembińskiej nauczyciel to refleksyjny praktyk, który nie zadowala się tym, czego nauczył się w trakcie studiów, ani też tym, co odkrył w pierwszych latach swej pracy zawodowej. Stale analizuje swoje cele, metody, strategie i wiedzę. Zastanawia się, stara się zrozumieć swoje niepowodzenia, myśląc o przyszłości, przewiduje, co zrobi inaczej, wyraźniej i jaśniej formułuje swoje cele i oczekiwania. Refleksja w ujęciu Autorki rozprawy to systematyczna praca nad sobą, umożliwiająca tworzenie nowej wiedzy, która wcześniej czy później zostanie przełożona na działanie.

Bardzo intersującym i kształcącym dopełnieniem opisów ww. koncepcji jest prezentacja dokumentów europejskich, określających, kim jest współczesny nauczyciel języków obcych,

jakie umiejętności powinien opanować, jaką wiedzą powinien się wykazać, jakie postawy prezentować. Zarysowując stan badań nad kształceniem nauczycieli języków obcych w kontekście europejskim Doktorantka ukazuje, jak wiele należy zrobić w zakresie glottodydaktyki polonistycznej, a to z kolei jest swoistym uzasadnieniem podjętych badań. Znajdujemy tu także krytyczną analizę polskich regulacji określających standardy kształcenia nauczycieli.

Ostatni rozdział części teoretycznej stanowi uszczegółowienie treści zaprezentowanych w sekcjach 1 i 2. Doktorantka, poprzez szeroką prezentację profili pedeutologicznych współczesnych nauczycieli języków obcych autorstwa różnych badaczy dąży do „uspójnienia klasyfikacji kompetencji" (s. 107) dydaktyczno-metodycznych, ważnych w praktyce pedagogicznej. Bazując na kategoriach zaproponowanych przez Hannę Komorowską (2002), Autorka pracy tworzy spis umiejętności nauczycieli języków obcych, zwracając w szczególności uwagę na kompetencje dydaktyczno-metodyczne, które stanowią przedmiot badań empirycznych.

Oceniając pozytywnie tę część pracy, chciałabym zapytać Doktorantkę o kryteria wyboru prezentowanych profili pedeutologicznych (sekcje 3.3.1. – 3.3.11). Są bowiem wśród nich koncepcje powstałe na przestrzeni ostatnich 20 lat, a ich autorzy to pedagodzy (np. Henryka Kwiatkowska, Philippe Perrnoud) oraz glottodydaktycy – starszej (np. Waldemar Pfeiffer, Elżbieta Zawadzka) i nowszej generacji (np. Krystyna Szymankiewicz, Przemysław Gębal). Może w dokonanej analizie zasadne by było przyjąć podział na takie dwie grupy autorów i wykazać ewolucję poszczególnych umiejętności nauczycielskich. Linearne podejście do tego zagadnienia, jakie przyjęła Doktorantka spowodowało, że niektóre z przywołanych kompetencji nauczyciela języka obcego są już dziś nieaktualne (np. kompetencje krajo- i kulturoznawcze Waldemara Pfeiffera – 2001), z kolei brak tych najnowszych. Mam tu na myśli kompetencje mediacyjne (wspomina o tym Krystyna Szymankiewicz – 2017), tak ważne w kontekście współczesnych koncepcji edukacyjnych, inspirowanych socjokulturową teorią uczenia się Lwa Wygotskiego. Ośmielę się stwierdzić nawet, że nauczyciel początku XXI wieku to przede wszystkim mediator (językowy i (między)kulturowy, społeczny), który pomaga uczniowi czynić postępy, antycypując nowe sytuacje i trudności. Jego funkcja nie polega już tylko na przekazywaniu wiedzy, ale raczej na pomocy w zakresie sposobów pokonywania przeszkód, również tych związanych z uczeniem się, pobytem w nowym środowisku społecznym i/lub kulturowym. Warto wziąć tę kwestię pod uwagę, szczególnie w kontekście migracyjnych tendencji w glottodydaktyce polonistycznej, a także treści dokumentu Rady Europy, jakim jest

CEFR – Companion Volume (2020)[1].

Nawiązując do powyższej uwagi, zastanawiam się także nad tym, czy przy tworzeniu klasyfikacji kompetencji (sekcja 3.4.) wybór modelu Hanny Komorowskiej był wyborem optymalnym. Należy bowiem pamiętać, że powstał on pod koniec lat 90. XX wieku w dobie dydaktyki komunikacyjnej (pierwsze wydanie *Metodyki nauczania języków obcych* miało miejsce w 1999 r., potem było wielokrotnie wznawiane), kiedy takie pojęcia jak „międzykulturowość" czy „mediacja" dopiero zaczęły się pojawiać w opracowaniach glottodydaktycznych. Dziś natomiast stanowią słowa – klucze dydaktyki działaniowej. Może należało zmodyfikować ww. model, wzbogacając go o elementy autorskie.

Część przeglądową dysertacji mgr Kamili Dembińskiej uważam za interesującą i przemyślaną. Przeczytałam ją z zaciekawieniem i głęboką refleksją nad tym, co powinno być ważne dla osób pracujących ze studentami kierunków glottodydaktycznych. Autorka rozprawy dookreśla szczegółowo kontekst swoich badań empirycznych, przyjmując procedurę dedukcyjną.-Doktorantka odwołuje się do najważniejszych ustaleń badaczy i praktyków, zakreśla obszar swoich dociekań, wskazując wśród wielości rozważań opinie specjalistów, potrzebne do budowania wiedzy tematycznej. Obserwacje, analizy i interpretacje poczynione przez Autorkę pracy pozwoliły na nowo przyjrzeć się umiejętnościom i kompetencjom nauczyciela języka polskiego jako nieprymarnego i umieścić je w kontekście zmian i wyzwań, z którymi powinna się zmierzyć współczesna glottodydaktyka polonistyczna.

W swych rozważaniach Doktorantka nie poprzestaje na rozstrzygnięciach teoretycznych oraz prezentacji kluczowych koncepcji pedeutologocznych, idzie dalej. Druga część dysertacji to opis przebiegu i wyniki przeprowadzonych badań empirycznych, których celem jest „próba weryfikacji, w jakim stopniu absolwenci polonistycznych studiów glottodydaktycznych przygotowani są do prowadzenia efektywnych kursów" (s. 162) językowych. Doktorantka poszukuje odpowiedzi na pytanie, „w jaki sposób najskuteczniej są rozwijane umiejętności składające się na kluczowe kompetencje" (s. 162) nauczycielskie.

W rozdziale czwartym mgr Kamila Dembińska prezentuje stan badań nad kompetencjami nauczycieli języka polskiego jako obcego/drugiego, wykazując jednoznacznie potrzebę diagnozy tego obszaru glottodydaktyki polonistycznej. I tu dodam od razu, że wartościowym uzupełnieniem tej części rozdziału byłoby określenie specyfiki nauczania języka polskiego – jako języka obcego, drugiego oraz jako języka odziedziczonego/języka pochodzenia (zob. Gębal 2019:

[1] *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*, 2020, Council of Europe, Strasbourg.

76-77)[2]. Wydaje się, że zagadnienie różnorodności kontekstów edukacyjnych polszczyzny jest ważne, choćby w kontekście przywołanych w tym rozdziale badań.

Następnie Autorka rozprawy przedstawia pytania i – powiązane z nimi – hipotezy badawcze, metody i techniki zastosowane w badaniu własnym, a także trudności, na jakie napotkać można w trakcie eksperymentu. W przeprowadzonej procedurze badawczej Doktorantka przyjmuje podejście hybrydowe (mieszane) oraz strategię triangulacji danych i triangulacji metod badawczych, co jest w pełni uzasadnione, bowiem badane zjawisko ma charakter wielowymiarowy. Procedurę badawczą podzielono na kilka etapów. Efektem pierwszej fazy badań – pilotażowych była weryfikacja ankiety i zawartych w niej pytań, co pozwoliło na udoskonalenie narzędzi badawczych. Badania właściwe odbyły się w dwu transzach, przy użyciu odmiennych, a zarazem dopełniających się narzędzi badawczych.

Uzyskane dane jakościowe i ilościowe Doktorantka zaprezentowała w rozdziale piątym. Potrafiła je uporządkować, trafnie przeanalizować i podsumować. Wizualizacja uzyskanych wyników w formie wykresów to ważna i wzmacniająca przekaz część rozdziału analitycznego. Pani Kamila Dembińska starannie zrelacjonowała wyniki cząstkowe i zbiorcze uzyskane w różnych grupach badawczych. Hipotezy badawcze zostały zweryfikowane, a uzyskane wyniki potwierdzają słuszność wybranych metod.

Wnioski z przeprowadzonej procedury, oparte nie na przekonaniach czy intuicjach, ale na badaniach mają duże znaczenie społeczne. Znacząco poszerzają nasz stan wiedzy o kompetencjach i umiejętnościach współczesnych nauczycieli języka polskiego jako nieprymarnego. Dowodzą, że kształcenie nauczycieli wymaga głębokiej reformy i umocowania prawnego w polskim systemie edukacji. Bowiem „dobra znajomość języków obcych w danym społeczeństwie nie jest możliwa bez dobrze wykształconych, zdających sobie sprawę ze swojej roli nauczycieli, gwarantujących edukację językową na odpowiednio wysokim poziomie" (Droździał-Szelest, 2007: 252)[3].

Zamysł badawczy zaprezentowany w niniejszej rozprawie oceniam pozytywnie. Projekt uznać należy za bardzo potrzebny, ważny i wartościowy merytorycznie. Część empiryczna dowodzi, że mgr Kamila Dembińska potrafi formułować hipotezy i pytania badawcze, dobrać odpowiednią metodę, właściwie skonstruować narzędzia badawcze, a następnie przeprowadzić

---

[2] Gębal P., 2019, *Dydaktyka języków obcych. Wprowadzenie*, PWN, Warszawa.

[3] Droździał-Szelest K., 2007, *Kształcenie nauczycieli języka angielskiego w kontekście założeń europejskiego systemu opisu kształcenia językowego*, w: M. Pawlak, J. Fisiak (red.), *Dokumenty Rady Europy a nauczanie języków w polskim systemie* edukacji, Wydawnictwo WSHE, Łódź, s. 245-254.

badania pilotażowe i właściwe oraz dokonać analizy ilościowej i jakościowej uzyskanych danych. Zasadniczy cel rozprawy został zrealizowany z sukcesem, co widać we wnioskach i postulatach.

OCENA FORMALNEJ STRONY PRACY

Całość rozprawy napisana jest poprawnym i starannym językiem, usytuowanym na poziomie dyskursu naukowego. Praca została starannie opracowana pod względem redakcyjnym. Drobne usterki językowe: literówki (np. ss. 15, 85, 172) czy błędy interpunkcyjne (np. ss. 139, 246) nie wpływają na komunikatywność przekazu.

W tym miejscu pozwolę sobie na uwagę o charakterze terminologicznym. Autorka pracy dość często posługuje się sformułowaniem „glottodydaktyk" pisząc o nauczycielu (np. ss. 46, 47, 90, 101 i in.). Otóż stanowczo sprzeciwiam się nazywaniu w ten sposób praktyków, którzy nie prowadzą refleksji naukowej nad procesem posługiwania się językiem. Glottodydaktyka polonistyczna to d y s c y p l i n a a k a d e m i c k a , n a u k a zajmująca się nauczaniem/uczeniem się języka polskiego jako obcego, drugiego i odziedziczonego, korzystająca z dorobku glottodydaktyki ogólnej i rządząca się jej ustaleniami (Janowska 2020: 26)[4]. Mając na uwadze tę definicję, nie powinniśmy nadużywać słowa „glottodydaktyk" w opisywaniu praktyk nauczycielskich, mniej lub bardziej intuicyjnych. Myślę, że chcąc podkreślić fakt, że chodzi o nauczyciela języka nieprymarnego dobrym wyjściem będzie zestawienie dwóch słów: „nauczyciel-glottodydaktyk" (*vs*. badacz-glottodydaktyk).

Bibliografia rozprawy została na ogół odpowiednio dobrana. Badaczka sięga do licznych tekstów znanych światowych pedagogów, psychologów i glottodydaktyków, mądrze czerpie z doświadczeń innych bardziej zaawansowanych badań empirycznych, czyniąc z nich podstawę dla własnych rozwiązań. W mojej opinii brakuje jednak w bibliografii opracowania, które miałoby szanse na wzbogacenie treści rozdziału 2. Chodzi o pozycję autorstwa Marii Wysockiej pt. *Profesjonalizm w nauczaniu języków obcych* (2003), w której znajdujemy „Model samooceny nauczycieli języków obcych", a znaczącą rolę w tym modelu odgrywają refleksja i autorefleksja nauczyciela nad zdobytym doświadczeniem i dokonanymi obserwacjami.

Dostrzeżono również pewne niedostatki w tworzeniu bibliografii: brak jest np. pozycji wielu autorów, szczególnie tych, których teorie posłużyły Doktorantce do przygotowania części przeglądowej rozprawy: np.: Wygotski (s. 31; brak roku wydania publikacji), Piaget (ss. 30-31;

[4] Janowska I., 2020, *Od nauczania języków obcych do glottodydaktyki polonistycznej – przegląd koncepcji*, w: I. Janowska, M. Biernacka (red.), *Kierunki badań w glottodydaktyce polonistycznej*, Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 13-31.

brak roku wydania publikacji), Dewey (ss. 30, 32, 33, 58, 59, 90; brak roku wydania publikacji), Maslow 1954 (s. 23), Bruner 1987 (s. 28), Delors 1996 (s. 50), Rogers (ss. 22-24; brak roku wydania publikacji), Combs (ss. 55-56; brak roku wydania publikacji), Corey (ss. 56, 57, 66; brak roku wydania publikacji), ale też: Janowska 2020 (s. 141), Czech 2023 (ss. 10, 11, 16, 152, 154, 155, 293) i in.

OCENA KOŃCOWA

Zmierzając do konkluzji pragnę podkreślić, że wskazane w recenzji uwagi i wątpliwości oraz wyłapane usterki nie wpływają na pozytywną ocenę przedstawionej mi do recenzji rozprawy. Nie ujmują wartości naukowej rozwijanego tematu i wysuniętych w wyniku badania wniosków. Rozprawę doktorską pani mgr Kamili Dembińskiej uważam za interesujące i wartościowe studium ważnej i aktualnej problematyki badawczej. Jeszcze raz podkreślę, że recenzowana dysertacja dotyczy zagadnienia doniosłego ze społecznego punktu widzenia, jest interesująca poznawczo, zawiera wiele istotnych przemyśleń i konstatacji. Została oparta na odpowiedniej podbudowie teoretycznej, zawiera opis badania empirycznego, a wnioski mają istotne znaczenie dla praktyki nauczania języka polskiego jako obcego/drugiego.

Stwierdzam zatem, iż przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr Kamili Dembińskiej stanowi oryginale rozwiązanie problemu naukowego i wyczerpuje wymagania stawiane pracom doktorskim określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku *O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. z 2017 r. poz. 1789). W związku z tym stawiam wniosek o jej przyjęcie i dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Iwona Janowska

Podpisany elektronicznie przez
Iwona Katarzyna Janowska
19.06.2024
15:13:59 +02'00'